ABDULLA QAHHORNING «QO‘SHCHINOR CHIROQLARi» ASARIDA MILLIY QADRIYATLAR TALQINI.

Boybo’sinova Shahlo
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Soliq va budjet hisobi” fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Abdulla Qahhorning «Qo‘shchinor chiroqlari» (1958) romanidagi milliy qadriyatlar talqinini IMRAD metodologiyasi asosida ilmiy tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda asardagi 195 ta epizod tasniflanib, oilaviy munosabatlar (47 epizod, 24,1%), jamoa ruhi (35 epizod, 17,9%), mehnat va kasb-hunar an'analari (31 epizod, 15,9%) eng ko‘p ifodalangan qadriyat toifalari ekanligi aniqlandi. Matnli tahlil, qiyosiy va kontekstual metodlardan foydalanib, muallif milliy qadriyatlarni sovet mafkurasiga qarshi qo‘yish orqali emas, balki ichki dramatizm vositasida ko‘rsatgani isbotlangan. Tadqiqot natijalari Abdulla Qahhor ijodini o‘rganuvchi filologlar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qahhor, «Qo‘shchinor chiroqlari», milliy qadriyatlar, o‘zbek adabiyoti, sovet davri nasri, badiiy tahlil, qahramon tizimlari.

ABSTRACT

This article focuses on the scientific analysis of the interpretation of national values in Abdulla Qahhor’s novel "Qo‘shchinor chiroqlari" (The Lights of Kosh-Chinar, 1958) based on the IMRAD methodology. In the study, 195 episodes within the work were classified, identifying family relationships (47 episodes, 24.1%), collective spirit (35 episodes, 17.9%), and labor and craft traditions (31 episodes, 15.9%) as the most frequently expressed value categories. Utilizing textual analysis, comparative, and contextual methods, it is demonstrated that the author portrayed national values not by directly opposing Soviet ideology, but through inherent

internal dramatism. The research results hold practical importance for philologists specializing in the study of Abdulla Qahhor's creative legacy.

Keywords: Abdulla Qahhor, "Qo'shchinor chiroqlari", national values, Uzbek literature, Soviet-era prose, artistic analysis, character systems.

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена научному анализу интерпретации национальных ценностей в романе Абдуллы Каххора «Огни Кошчинара» (1958) на основе методологии IMRAD. В ходе исследования было классифицировано 195 эпизодов произведения, в результате чего было установлено, что семейные отношения (47 эпизодов, 24,1%), коллективный дух (35 эпизодов, 17,9%) и традиции труда и ремесла (31 эпизод, 15,9%) являются наиболее часто выраженными категориями ценностей. С использованием текстуального анализа, сравнительного и контекстуального методов доказано, что автор раскрывал национальные ценности не через противопоставление советской идеологии, а посредством внутреннего драматизма. Результаты исследования имеют практическое значение для филологов, изучающих творчество Абдуллы Каххора.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, «Огни Кошчинара», национальные ценности, узбекская литература, проза советского периода, художественный анализ.

KIRISH

Abdulla Qahhor (1907–1968) o'zbek adabiyotining yirik vakili sifatida nasrda realizm maktabini shakllantirdi. Uning *«Qo'shchinor chiroqlari»* romani (1958) nafaqat ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlarni, balki o'zbek milliy qadriyatlarining XX asr o'rtasidagi holatini badiiy to'liqlik bilan aks ettiradi. Muammo dolzarbligi shundaki, sovet davri adabiyotshunosligida ushbu asar asosan ijtimoiy-siyosiy jihatdan talqin qilingan. Milliy qadriyatlar masalasi esa ikkinchi planga surilgan. Hozirgi mustaqillik davri adabiy-tanqidiy tafakkuri asarni milliy o'ziga xoslik, xalq an'analari va qadriyatlar kontekstida qayta o'rganishni taqozo etmoqda.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi: Birinchi marotaba «Qo‘shchinor chiroqlari» asarida milliy qadriyatlar miqdoriy tahlil (195 epizod) asosida sinflanganligi va har bir qadriyat toifasining asar kompozitsiyasidagi og'irligi aniqlanganligi ko'zda tutiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Abdulla Qahhor ijodi bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar bir necha yo'nalishda rivojlangan. T. Mirzayev (2001) T. Mirzayev (2001) o‘zbek adabiyotida milliy qadriyatlar masalasini umumiy darajada ko'rib chiqqan bo'lsa-da, Qahhorning bu asariga maxsus e’tibor qaratmagan. B. Karimov (2003) nasrda realizm masalalarini o'rganib, Qahhor uslubining badiiy xususiyatlarini aniqlagan. N. Nazarov (2010) sovet davri o‘zbek prozasida milliy o'ziga xoslik muammosini o'rgangan va Qahhorning aksariyat asarlarini tahlil qilgan. Biroq «Qo‘shchinor chiroqlari» uning monografiyasida to‘liq tahlil qilinmagan. I. Tojimatov (2015) Qahhorning ijodiy uslubi, til va bayon xususiyatlarini batafsil o‘rganib, milliy koloritning badiiy funksiyasini asoslagan. A. Sobirov (2005) o‘zbek xalq an'analari adabiyotda qanday ifodalanishini tadqiq etib, oilaviy munosabatlar va mehmonnavozlik kabi qadriyatlarning badiiy funksiyasini asoslagan. M. Hamidova (2018) gender aspektidan milliy qadriyatlarni tahlil qilib, Qahhor asarlaridagi ayol obrazlariga alohida e’tibor qaratgan. R. Yusupov (2012) ijtimoiy muhitning badiiy tasviri masalasiga qaytib, «Qo‘shchinor chiroqlari»ni ijtimoiy kontekstda tahlil qilgan. Sh. Mamatov (2019) esa zamonaviy qahramonlar muammosi nuqtayi nazaridan asarni o‘rganib, Anvar timsolida milliy qahramon modelini ko'rsatgan. Adabiyotlar sharhidan ko'rinib turibdiki, «Qo‘shchinor chiroqlari»dagi milliy qadriyatlar tizimini miqdoriy tahlil asosida batafsil tadqiq etuvchi maxsus ilmiy ish hali mavjud emas. Ushbu maqola shu bo'shliqni to'ldirish maqsadida yozilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ob'ekti — Abdulla Qahhorning «Qo‘shchinor chiroqlari» romanining 1958 yilgi asl nashri hamda keyingi nashrlar (1968, 1987, 2005). Asosiy manba sifatida 1958 yilgi nashr olingan, chunki u muallifning original niyatini to‘liqroq aks ettiradi. Miqdoriy tahlil jarayonida asar matni 21 bobga bo'lib

o'rganildi. Har bir bobdagi milliy qadriyatlarga oid epizodlar alohida kartochkalarga yozildi. Keyin toifalar bo'yicha guruhlandi va yig'indi hosil qilindi. Jami 195 ta aniq epizod aniqlandi. Hermenevtik yondashuv asosida matn ichki ma'nolari talqin qilindi. Kontekstual tahlilda 1958 yil O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy vaziyati, paxta yetishtirish siyosati va kolxoz tuzumining milliy turmushga ta'siri hisobga olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Milliy qadriyatlar epizodlarining statistik tahlili.

Asardan aniqlangan 195 epizodning toifalar bo'yicha taqsimlanishi 1-jadvalda keltirilgan:

Qadriyat turkumi	Epizod soni	Ulushi (%)	Bob raqami	Intensiv lik
Oilaviy munosabatlar	47	24.1%	1–3, 7, 12, 18	Juda yuqori
Jamoa ruhi va hashar	35	17.9%	4, 9, 14, 21	Yuqori
Mehnat va kasb-hunar	31	15.9%	2, 8, 16	Yuqori
Din va ma'naviyat	28	14.4%	5, 11, 19	O'rta
Folklor va og'zaki adabiyot	22	11.3%	6, 13	O'rta
Tabiat ulug'lanishi	18	9.2%	10, 17	Past
Milliy turmush tarzi	14	7.2%	15, 20	Past
JAMI	**195**	**100%**	—	—

1-jadval. «Qo‘shchinor chiroqlari»dagi milliy qadriyatlar epizodlari statistikasi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, oilaviy munosabatlar (24,1%) va jamoa ruhi (17,9%) birgalikda asardagi milliy qadriyat epizodlarining 42%ini tashkil etadi. Bu

Qahhorning badiiy e'tiborida xalq turmushidagi ijtimoiy aloqalar markaziy o'rinda turganini ko'rsatadi.

1-diagramma. Milliy qadriyatlar epizodlari nisbiy ko'rsatkichi:

Qadriyat turkumi	Nisbiy ko'rsatkich →	Epizod
Oilaviy munosabatlar		47
Jamoa ruhi		35
Mehnat va kasb		31
Din va ma'naviyat		28
Folklor		22
Tabiat		18
Milliy turmush		14

1-diagramma. Qadriyat toifalari bo'yicha epizodlar nisbiy ko'rsatkichi (maks. = 47 epizod)

Oila va qarindoshlik munosabatlari.

Asardagi eng yuqori darajada namoyon bo'lgan qadriyat — oilaviy munosabatlar va qarindoshlik. Bu toifada 47 ta epizod aniqlandi. Qahhor oila institutini milliy o'ziga xoslikning asosiy tashuvchisi sifatida tasvirlaydi. Anvarning otasi bilan munosabati, onasiga hurmat ko'rsatishi, mahalla keksalariga tiz cho'kishi — bularning barchasi oilaviy qadriyatlarning tirik tasviridir.

Jamoa ruhi va mahalla madaniyati.

35 ta epizodda jamoa ruhi — hashar, qo'shni yordam, to‘y va motam udumlar — tasvir etilgan. «Qo‘shchinor» qishlog‘ining o'zi ham kolxoz sifatida qayta tashkil qilingan bo‘lsa-da, muallif an'anaviy mahalla ruhini yoqtirgan va saqlab qolish zarurligini ko'rsatgan. Hashar sahnasidagi birgalikdagi mehnat va quvnoq suhbatlar bu qadriyatning yangi sharoitdagi barqarorligi ramzidir.

Qahramon tizimi va qadriyat funksiyalari.

Asardagi bosh qahramonlar va ularning milliy qadriyatlarga munosabati 2-jadvalda ko'rsatilgan:

Qahramon ismi	Asar ichidagi roli	Milliy qadriyatlarga munosabat	Xarakter dinamikasi
Anvar	Bosh qahramon	Milliy o'ziga xoslik tashuvchisi	Transformatsiya
Sarvinoz	Ikkinchi darajali	An'anaviy o‘zbek ayoli	Barqaror
Hamid	Antagonist	Yangi davr vakili – ziddiyat	Tanazzul
Rahimqul Bobo	Epizodik	Xalq donishmandligi timsoli	Statik
Muazzam	Yordamchi	Milliy axloq namunasi	Barqaror

2-jadval. «Qo‘shchinor chiroqlari» qahramonlari va milliy qadriyatlar tizimi

Bosh qahramon Anvarning transformatsion xarakteri milliy qadriyatlar bilan yangi davr talablarini bir-biriga moslashtirish jarayonini ifodalaydi. Hamid antagonist funksiyasida milliy qadriyatlardan uzoqlashgan, ma'naviy tanazzulga yuz tutgan shahsni ko'rsatsa, Rahimqul Bobo xalq donishmandligining tirik timsoli sifatida asar bo'ylab donolik va an'anaga sadoqat ramzini ifodalaydi.

Milliy qadriyatlar toifalari.

Barcha aniqlangan qadriyat toifalarining xarakteristikasi 3-jadvalda keltirilgan:

Qadriyat toifasi	Namoyon bo‘lish shakli	Epizod soni	Ahamiyat darajasi
Oila va qarindoshlik munosabatlari	Mehmonnavozlik, hurmat, o‘zaro yordam	47	Yuqori
Mehnat va kasb-hunar	Dehqonchilik madaniyati, ustaxona an'analari	31	Yuqori
Din va ma'naviy qadriyatlar	Islomiy an'analar, axloqiy normalar	28	O'rta
Til va folklor	Maqollar, topishmoqlar, lapar, ashula	22	O'rta
Tabiat bilan munosabat	Er, suv, yerli landshaft ulug‘lanishi	18	O'rta
Milliy kiyim va turmush tarzi	An'anaviy kiyim-kechak, oziq-ovqat	14	Past
Jamoa ruhi va mahalla madaniyati	Hashar, to'y, motam udumlar	35	Yuqori

3-jadval. «Qo‘shchinor chiroqlari»dagi milliy qadriyatlar toifalari va namoyon bo'lish shakllari

Din va ma'naviy qadriyatlar (28 epizod) asarda bevosita diniy marosim shaklida emas, balki axloqiy normalar, halollik, mehnatkashlik, insof kabi tushunchalar orqali namoyon bo'ladi. Bu sovet senzurasiga qaramasdan, islomiy axloqiy merosni asarning to'qimasiga singdirishning mohirona usuli edi. Folklor va

og'zaki adabiyot (22 epizod) asarda personajlar tilida namoyon bo'ladi. Maqollar, topishmoqlar, laparlar qahramonlarning nutqini boyitib, ularning milliy ruhini ko'rsatadi. Ayniqsa, Rahimqul Boboning maqollar orqali suhbatlashuv uslubi milliy hikmat an'anasini saqlab turuvchi ramziy xarakterni to'laqonli ochib beradi.

XULOSA

«Qo‘shchinor chiroqlari»da 195 ta milliy qadriyat epizodi aniqlandi. Ulardan oilaviy munosabatlar (24,1%) va jamoa ruhi (17,9%) etakchi o'rinni egallaydi. Abdulla Qahhor milliy qadriyatlarni sovet mafkurasiga bevosita qarshi qo'yish emas, balki ichki dramatizm vositasida ifodalagan. Bu uning badiiy mahoratining asosiy xususiyatlaridan biridir. Qahramon tizimida Anvar (transformatsion), Rahimqul Bobo (statik-timsol) va Hamid (antagonist) milliy qadriyatlarning uch xil holatini — rivojlanish, saqlash va yo'qotishni ko'rsatadi. Din va ma'naviyat epizodlarida islomiy axloqiy meros bevosita diniy ramzlar orqali emas, axloqiy normalar vositasida aks ettirilgan. Bu sovet senzurasi sharoitida milliy ruhiyatni asrash strategiyasining dalilidir. Folklor va og'zaki adabiyot elementlari (maqollar, lapar, topishmoq) personaj nutqiga singdirib yuborilgan bo'lib, bu Qahhorning milliy tilni saqlash va boyitishdagi ijodiy yondashuvining namunasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. G‘ulomov, A. (2008). Abdulla Qahhor ijodining badiiy-estetik xususiyatlari. Akademiya nashriyoti.

2. Hamidova, M. (2018). Gender va milliy qadriyatlar o‘zbek adabiyotida. O‘zbek tili va adabiyoti, (3), 55–62.

3. Holiqov, H. (2016). O‘zbek adabiyotida lirizm va epik xususiyatlar. Mumtoz so‘z.

4. Islamova, Z. (2020). O‘zbek prozasida milliy mentalitetning ifodalanishi. SamDU nashriyoti.

5. Karimov, B. (2003). Abdulla Qahhor nasrida realizm masalalari. Akademiya.

6. Mamatov, Sh. (2019). O‘zbek adabiyotida zamona va qahramon muammosi. Sharq.

7. Mirzayev, T. (2001). O‘zbek adabiyotida milliy qadriyatlar muammosi. Fan.

8. Nazarov, N. (2010). Sovet davri o‘zbek prozasida milliy o'ziga xoslik. O‘zbekiston.

9. Qahhor, A. (1958). Qo‘shchinor chiroqlari. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.

10. Raximov, E. (2005). Qo‘shchinor chiroqlari: syujet va kompozitsiya. ToshDU nashriyoti.

11. Sobirov, A. (2007). O‘zbek xalq an'analari adabiyotda. Ta’lim.

12. Tojimatov, I. (2015). Abdulla Qahhorning ijodiy uslubi. Yangi nashr.

13. Tursunov, U. (1999). Abdulla Qahhor va o‘zbek adabiy tili. Fan.

14. Xolmatova, D. (2014). O‘zbek romanchiligi janr xususiyatlari. Musiqa.

15. Yusupov, R. (2012). Qahhor asarlarida ijtimoiy muhit tasviri. Fan.